

تغییرات نظام آموزش فنی و حرفه‌ای در ایران

پای صحبت مهندس عزیز خوشینی، پیشکسوت و نخستین مدیرکل دفتر آموزش فنی و حرفه‌ای پس از پیروزی انقلاب اسلامی

اشاره

آنچه در پی می‌آید، حاصل گفت‌وگو و نشست صمیمانه‌ای است که با مهندس عزیز خوشینی، از پیشکسوتان فنی و حرفه‌ای و اولین مدیرکل اداره کل فنی و حرفه‌ای پس از انقلاب اسلامی ایران، در خصوص تغییرات نظام آموزش فنی و حرفه‌ای در ایران انجام شده است. ایشان در این گفت‌وگو ضمن پاسخ به سؤالات به موارد زیر اشاره کرد.

نظام آموزشی کشورها برای پاسخ‌گویی به اهداف و آرمان‌ها، همواره در طول دهه‌ها دست‌خوش تغییراتی می‌شود. این اهداف و آرمان‌ها متناسب با تغییرات نظام‌های برنامه‌های توسعه (اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی) خود نیز تغییر می‌کنند.

از یک طرف، با توجه به تغییرات فناوری و پیچیدگی‌های دنیای کار در کشورها، به همراه ظهور چالش‌ها و مفاهیمی جدید و رسیدن به شاخص استانداردهای توسعه و تحقق این هدف‌ها و آرمان‌ها، ضرورت دارد افراد کشور در هر بخش از زندگی اجتماعی و حرفه‌ای خود به‌طور مستمر، دانش، مهارت و نگرش خود را توسعه دهند تا در جامعه دانش‌محور، زندگی و کار هدفمند باشد. بنابراین آموزش و مهارت‌آموزی عاملی است برای پیشرفت فردی، افزایش بهره‌وری و تسهیل مشارکت در زندگی، که محصول این آموزش‌ها

(دانش و مهارت، نگرش)، موتورهای محرک رشد اقتصادی و توسعه اجتماعی به حساب می‌آیند و سرمایه‌گذاری در این راه، سرمایه‌گذاری برای آینده تلقی می‌شود. از این رو همه کشورهای جهان از جمله ایران ناچارند هر چند سال یک‌بار ساختار و محتوای نظام آموزشی رسمی خود را در همه زمینه‌ها، به ویژه آموزش فنی و حرفه‌ای تغییر و تحول دهند.

آموزش و پرورش به روش جدید با ساختار مدرسه، معلم و کلاس درس، حدود ۱۵۰ سال پیش در کشورها شکل گرفت و قبل از آن دانش‌آموزان در مکتب خانه یا مسجد تنها خواندن و نوشتن را یاد می‌گرفتند و بعد از آن تاکنون ساختار آموزش و پرورش ما تغییرات فراوانی با هدف بهتر شدن پیدا کرده است.

در این گفتار سعی شده است، تغییرات ناشی از تغییر نظام آموزشی دوره متوسطه فنی و حرفه‌ای در گذشته و حال مورد توجه قرار گیرد. تغییرات در قوانین و مقررات، در ساختار آموزشی، در منابع و مواد آموزشی، شیوه‌های ارزشیابی و تغییرات در تعداد درس‌ها، از جمله مواردی هستند که به آن‌ها پرداخته می‌شود. این بررسی در قالب پرسش‌هایی مطرح خواهد شد تا مخاطبان بتوانند، به درکی کلی از موضوعات اصلی تغییر در آموزش فنی و حرفه‌ای برسند.

کلیدواژه‌ها:

تغییرات نظام آموزشی، آموزش فنی و حرفه‌ای، دوره دوم متوسطه

۱. تغییرات در قوانین و مقررات کشوری مرتبط با نظام آموزش فنی و حرفه‌ای چگونه بوده است؟

جدول ۱. رویدادنگاری برخی از قوانین و مقررات اصلی مرتبط با آموزش‌های فنی و حرفه‌ای

تاریخ	موضوع	توضیحات
۱۳۴۹	تصویب قانون کارآموزی	توجه به آموزش‌های غیررسمی فنی و حرفه‌ای و تربیت کارگر حرفه‌ای و تشکیل شورای عالی کارآموزی
۱۳۵۸	تصویب قانون اساسی	اصول ۳، ۲۸ و ۴۳ توجه به اشتغال و نیروی انسانی و کار مورد نیاز جامعه
۱۳۵۹	تصویب قانون شورای عالی هماهنگی فنی و حرفه‌ای	تصویب آئین‌نامه اجرایی و تشکیل شورای هماهنگی در نخست وزیری توسط شورای عالی انقلاب و تشکیل آن در ۱۳۶۰
۱۳۵۹	تصویب تشکیل سازمان فنی و حرفه‌ای کشور	توسط شورای عالی انقلاب از تجمیع مراکز تعلیمات حرفه‌ای، صندوق کارآموزی، کانون کارآموزی
۱۳۶۲	ایجاد ردیف مستقل در بودجه کشور	منظور کردن آموزش فنی و حرفه‌ای در کشور به‌عنوان یک بخش مستقل در بودجه کشور
۱۳۶۶	تصویب قانون اهداف و وظایف آموزش و پرورش	ماده ۳- تعیین آموزش‌های علمی - عملی (فنی و حرفه‌ای) در کنار آموزش نظری در دوره متوسطه و تبیین اهداف آن
۱۳۶۸	تصویب قانون برنامه اول توسعه	تبصره ۲۴- ایجاد نهاد متمرکز در سیاست‌گذاری آموزش‌های فنی و حرفه‌ای
۱۳۶۹	تصویب آیین‌نامه شورای علمی کاربردی	مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی
۱۳۶۹	تصویب قانون کار	فصل پنجم آموزش و اشتغال - مبحث کارآموزی و توجه به آموزش‌های غیررسمی مواد ۱۰۷ تا ۱۱۸
۱۳۷۲	تصویب تشکیل شورای عالی آموزش‌های کاربردی	ادغام شورای عالی هماهنگی فنی و حرفه‌ای و شورای علمی - کاربردی توسط شورای عالی اداری براساس تبصره ۲۴ قانون برنامه اول توسعه
۱۳۷۳	تصویب قانون برنامه دوم توسعه	مواد ۵ و ۷- تربیت نیروی انسانی مورد نیاز و افزایش کمیت و کیفیت آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در کنار دیگر آموزش‌ها
۱۳۷۴	تصویب آیین‌نامه آموزش‌های علمی - کاربردی	مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی. این آموزش اعم از فنی و حرفه‌ای و علمی کاربردی است.
۱۳۷۹	تصویب قانون برنامه سوم توسعه	ماده ۱۵۱- تشکیل ستاد هماهنگی آموزش فنی و حرفه‌ای و تحلیل شورای عالی کارآموزی، شورای عالی هماهنگی فنی و حرفه‌ای و شورای عالی علمی و کاربردی
۱۳۸۴	تصویب قانون برنامه چهارم توسعه	ماده ۵۵- توجه مجدد به ایجاد نهاد ستاد هماهنگی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای کشور
۱۳۸۹	تصویب سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش	• توجه به حرفه‌آموزی و مهارت بر همه، دانش‌آموزان و همه دوره‌های تحصیلی • برنامه جامع کارآفرینی برای تمامی دوره‌های تحصیلی به‌ویژه دوره متوسطه
۱۳۹۰	تصویب قانون برنامه پنجم توسعه	ماده ۲۱- تشکیل نظام فنی و حرفه‌ای کشور و تأسیس نهاد هماهنگ کننده
۱۳۹۰	تصویب انتزاع آموزش‌شکده‌های فنی و حرفه‌ای از وزارت آموزش و پرورش	براساس ماده ۲۳ قانون برنامه پنجم توسعه کشور
۱۳۹۰	تصویب تشکیل دانشگاه فنی و حرفه‌ای	براساس بند ۱۱۰ قانون بودجه ۱۳۹۰ کشور، دانشگاه فنی و حرفه‌ای با استفاده از ۱۶۵ آموزش‌شکده فنی و حرفه‌ای منتزع شده از آموزش و پرورش تشکیل شد.
۱۳۹۰	ابلاغ سیاست‌های کلی کشور در بخش اشتغال	بند ۲- رسمیت بخشیدن به نظام آموزشی فنی و حرفه‌ای کشور به‌عنوان یک زیر نظام آموزشی در کنار آموزش عالی و آموزش و پرورش
۱۳۹۲	سیاست‌های کلی تحول در آموزش و پرورش	تقویت آموزش‌های فنی و حرفه‌ای
۱۳۹۶	برنامه توسعه ششم کشور	• افزایش سهم آموزش‌های مهارتی در کشور • اجرای سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش • تنظیم رابطه اشتغال و تحصیل

۲. تغییرات در اسناد بین‌المللی مرتبط با نظام آموزش فنی و حرفه‌ای چگونه بوده است؟

جدول ۲. برخی از اسناد مهم بین‌المللی در حوزه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای

سال	عنوان سند	هدف
۱۹۴۸	بیانیه جهانی حقوق بشر	توجه به آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و اشتغال در مواد ۲۳-۲۶
۱۹۷۴	توصیه‌نامه بازنگری شده در مورد آموزش فنی و حرفه‌ای	نقش آموزش فنی و حرفه‌ای در صلح و دوستی بین کشورها
۱۹۷۸	توصیه‌نامه اولین کنگره توسعه و بهبود آموزش فنی و حرفه‌ای	مشارکت آموزش فنی و حرفه‌ای در مردم سالاری شدن آموزش و پیشرفت اجتماعی
۱۹۸۹	کنوانسیون آموزش فنی و حرفه‌ای	ارتقا و توسعه آموزش فنی و حرفه‌ای
۱۹۹۹	توصیه‌نامه دومین کنگره آموزش و تربیت فنی و حرفه‌ای	تهیه چشم‌اندازی برای قرن بیست و یکم
۲۰۰۲	توصیه‌نامه مشترک سازمان جهانی کار و یونسکو	احیای همکاری‌های بین‌المللی و ارتقای آموزش فنی و حرفه‌ای
۲۰۰۴	نظرات خبرگان بین‌المللی یونسکو برای توسعه پایدار	یادگیری برای کار، شهروندی و پایداری پذیری
۲۰۰۶	توصیه‌نامه ۱۹۵، توسعه منابع انسانی	آموزش، مهارت‌آموزی و یادگیری مادام‌العمر
۲۰۱۲	توصیه‌نامه سومین کنگره آموزش و تربیت فنی و حرفه‌ای	ساختن مهارت‌ها برای کار و زندگی
۲۰۱۵	توصیه‌نامه یونسکو	توانمندسازی برای توسعه پایدار

گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی - ۱۳۹۷

۳. تغییرات در ساختار نظام آموزشی چگونه بوده است؟

جدول ۳. تغییرات نظام آموزشی

زمان	شیوه آموزشی
۱۳۴۶ به قبل	شش سال ابتدایی، شش سال متوسطه (اول و دوم)
۱۳۴۶ به بعد	پنج سال ابتدایی، سه سال راهنمایی، چهار سال متوسطه
۱۳۷۰	پنج سال ابتدایی، سه سال راهنمایی، سه سال متوسطه، یک سال پیش‌دانشگاهی
۱۳۸۲	تبدیل دوره متوسطه از ترمی واحدی به سال واحدی
۱۳۸۸	شش سال ابتدایی (دوره اول و دوم)، سه سال متوسطه ۱ و سه سال متوسطه ۲

جدول ۴. تغییرات ساختار آموزش فنی و حرفه‌ای

طول دوره هنرستان	طول دوره متوسطه	ساختار نظام آموزش و پرورش	دوره نظام فنی و حرفه‌ای رسمی در هنرستان (شمسی)
۶	۶	۶+۶	۱۳۰۳-۱۳۳۶
۶	۶	۶+۳+۳	۱۳۳۷
۴	۴	۵+۳+۴	۱۳۴۵
۳	۳	۶+۳+۳	۱۳۵۰
۴	۴	۵+۳+۴	۱۳۵۶
۲+۲ ^{oo}	۳	۵+۳+۳+۱ ^o	۱۳۷۱-۱۳۸۸
۳	۳	۶+۳+۳	۱۳۹۵
۳	۳	۳+۳+۳+۳	استاندارد بین‌المللی - c3ISCED

۴. تغییرات در تعداد درس‌ها در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای دوره متوسطه چگونه بوده است؟

در نظام آموزشی فنی و حرفه‌ای ایران از سال ۱۳۴۴ تاکنون، عنوان‌ها و تعداد درس‌ها در سه دوره دچار تغییر و تحول شده است. در دوره اول تعداد درس‌ها در هر پایه و در تمام رشته‌ها یکسان و چهار عنوان بود که با عنوان‌های درس فنی، حساب فنی، رسم فنی و کارگاه نام‌گذاری شده بود و در برنامه آموزشی هنرستان‌ها ارائه می‌شد. از ویژگی‌های مهم آن، حجم ثابت نسبت به ساعت اختصاص یافته و محتوایی شامل چند موضوع تفکیکی اما مرتبط با رشته در راستای کارگاه بود که بیشتر در رشته‌های تحصیلی با فراوانی در حوزه صنعت اجرا می‌شد و تا سال ۱۳۷۱ ادامه داشت.

تا سال ۱۳۴۶ نظام آموزشی به دو دوره تقسیم می‌شد: شش سال ابتدایی و شش سال متوسطه. تغییر اساسی و بنیادین دوره‌های تحصیلی به سبک آموزش فعلی در سال ۱۳۴۶ آغاز شد و نظام آموزشی ۶-۶ یعنی دو دوره ابتدایی و متوسطه به ۵-۳-۴، یعنی پنج سال ابتدایی، سه سال راهنمایی و چهار سال متوسطه تبدیل شد. این نظام آموزشی پس از انقلاب تا سال ۱۳۷۰ در مدارس کشور اجرا شد. اما در سال ۱۳۷۰، شورای عالی آموزش و پرورش تصمیم گرفت دوره پیش‌دانشگاهی را از دوره متوسطه جدا کند.

در این تغییر نظام آموزشی (تغییر نظام بنیادین نظام آموزش و پرورش)، دانش‌آموزان با گذراندن پنج سال ابتدایی، سه سال راهنمایی، سه سال متوسطه و یک سال دوره پیش‌دانشگاهی می‌توانستند به دانشگاه راه یابند. در نظام جدید، دانش‌آموزان برای ورود به پیش‌دانشگاهی، با قبولی در امتحانات نهایی و اخذ دیپلم، قادر بودند در این دوره شرکت کنند و سپس برای ورود به دانشگاه، در کنکورهای سراسری دولتی و اختصاصی دانشگاه‌های دولتی و غیردولتی شرکت کنند و در صورت قبولی، در دانشگاه ادامه تحصیل دهند.

ساختار آموزش فنی و حرفه‌ای در هنرستان‌های کشور نیز در چند دهه گذشته دچار تغییر شده است که در جدول ۴ نشان داده شده است.

درس‌های شایستگی‌های فنی برای تمام رشته‌های تحصیلی - حرفه‌ای به شش درس پودمان اصلی (پودمانی) رسیده و حجم کتاب‌های درسی نسبت به دوره دوم کاهش قابل ملاحظه‌ای داشته است. درس‌های شایستگی غیرفنی، شامل الزامات محیط کار، نوآوری و کارآفرینی، اخلاق حرفه‌ای و مدیریت تولید، کاربرد فناوری‌های نوین، و درس‌های چهارگانه گروه‌های تحصیلی - حرفه‌ای شامل ارتباط مؤثر، نقشه‌کشی فنی رایانه‌ای، آب، خاک و گیاه، و طراحی و زبان بصری و همچنین درس‌های شیمی، فیزیک، ریاضی و زیست (شایستگی‌های فنی پایه) به‌عنوان بسترساز به این مجموعه اضافه شد. از ویژگی‌های مهم این دوره ارائه پودمانی و ارزشیابی براساس شایستگی است که متناسب با نیازهای بازار کار است. مهارت‌آمختگان در دوره سوم به راحتی در طول آموزش و در پایان آن می‌توانند با کسب شایستگی‌های فنی و غیرفنی و صلاحیت حرفه‌ای جذب بازار کار شوند.

۵. تغییرات در شیوه‌های ارزشیابی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای دوره متوسطه چگونه بوده است؟
تا قبل از سال ۱۳۹۵، ارزشیابی در آموزش

در دوره دوم، تفکیک موضوعی محتوا به چند درس صورت گرفت و آموزش کارگاه‌های جداگانه با تعداد درس‌هایی در هر رشته بین ۱۴ تا ۱۸ عنوان ارائه می‌شد که نام‌گذاری درس‌ها شبیه به دانشگاه و با همان عنوان‌ها بود. از مزایای این شیوه عمق بخشی به حوزه دانش بود که تربیت نیروی انسانی می‌توانست با فناوری به راحتی با بازار کار سازگار شود. اما کاهش تدریجی ساعت کارگاهی طی سه مرحله در سال‌های دهه ۱۳۸۰ لطمه جبران‌ناپذیری به مهارت دانش‌آموزان هنرستان‌ها وارد کرد. از دیگر اشکالات حجم زیاد کتاب‌های درسی و ناوابستگی نمره‌ها به هم، به ویژه هم عرضی درس‌های تئوری و کارگاهی بدون توجه به جایگاه کار عملی بود که در دوره اول این چنین نبود (به این معنی که نمره کارگاه نمره اصلی بود و نمره‌های سایر درس‌ها در کنار آن نمره اعتبار می‌یافت). این شیوه درس‌گذاری و اجرا که تا سال ۱۳۹۵ ادامه یافت، در حال گذار است.

در دوره سوم که از مهرماه ۱۳۹۵ شروع شده است، نظام پودمانی جانشین شیوه درس‌گذاری سنتی (درس فنی، حساب فنی، رسم فنی و کارگاه) و شیوه درس‌گذاری به سبک دانشگاهی (موضوعی - تخصصی) شد. در این نظام، تعداد

فنی و حرفه‌ای به صورت تفکیکی، و سنجش تئوری و سنجش عملی جدا از هم انجام می‌شد. با این تفاوت که حد نصاب نمره عملی تعیین‌کننده پذیرش درس‌های تئوری بود. به عبارت بهتر، هنرجویان در هر سال تحصیلی ابتدا در معرض امتحان کار عملی قرار می‌گرفتند و در صورت کسب حد نصاب حداقل ۱۲ از ۲۰ نمره‌های سایر درس‌ها محاسبه و معدل گیری انجام می‌شد. اگر کسی نمره ۱۲ کسب نمی‌کرد، در تمام درس‌ها تجدید می‌شد و باید در شهریورماه دوباره در امتحان عملی شرکت می‌کرد و سایر درس‌ها را هم امتحان می‌داد. این وابستگی به تمام درس‌ها در دهه ۱۳۷۰ به وابستگی به درس‌های فنی تقلیل پیدا کرد که تا سال ۱۳۷۱ ادامه داشت. از سال ۱۳۷۱ تا سال ۱۳۹۵، نمره‌های درس‌های مستقل مبنای قبولی و مردودی معدل قرار گرفت، ولی همچنان ارزشیابی تفکیکی بود. از سال ۱۳۹۵ ارزشیابی براساس شایستگی تغییر یافت. به این صورت که ارزشیابی در هر درسی به صورت عملکردی (درهم‌تنیدگی دانش، مهارت و نگرش) با معیار دنیای کار انجام می‌شود تا شایستگی‌ها اثبات شوند.

بدیهی است، سنجش عملکردی دارای استاندارد واحد برای هر پودمان است که با ابزارهای متفاوت سنجش حسب محیط‌های یادگیری متفاوت توسط هنرآموزان

هر درس و با نظارت مدیر آموزش با شاخص استاندارد ارزشیابی پیشرفت تحصیلی انجام می‌شود.

۶. تغییرات در منابع و مواد آموزشی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای دوره متوسطه چگونه بوده است؟

از سال ۱۳۴۴ که آموزش فنی و حرفه‌ای سازمان مشخصی پیدا کرد، موضوع کتاب درسی و منابع آموزشی هم مورد توجه قرار گرفت. آنچه قابل ذکر است و باید به آن پرداخت، شکل گیری و تهیه منابع آموزشی است. از مشخصات نظام‌های آموزشی فنی و حرفه‌ای این است که وجود هنرآموز خبره، تجهیزات و ابزار، و مواد فضای کارگاهی با شباهت بسیار نزدیک به دنیای کار و سرفصل مصوب در هر رشته تحصیلی - حرفه‌ای مجموعه کاملی است که از کتاب درسی و یا منبع آموزشی بی‌نیاز است. بعد از انقلاب اسلامی تألیف منابع آموزشی برای همه رشته‌های تحصیلی در دستور کار قرار گرفت و تا سال ۱۳۹۵ ادامه یافت. از سال ۱۳۹۵ به بعد، تألیف بسته آموزشی برای اولین بار در آموزش‌های فنی و حرفه‌ای جانشین منابع آموزشی شد که تأثیر بسزایی در سازمان‌دهی محتوا، روش آموزش و حجم داشته است.

* پی‌نوشت‌ها

- * یک سال مربوط به دوره پیش‌دانشگاهی است.
- ** دوره دوساله دیپلم فنی که به صورت پیوسته تا سطح فوق دیپلم (تکنسین) ادامه داشت و هنرجو می‌توانست ادامه تحصیل دهد.

* منابع

۱. مجموعه قوانین و مقررات کشور
۲. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و برنامه درسی ملی ایران
۳. گزارش‌های کارشناسی مرکز پژوهش مجلس شورای اسلامی در مورد آموزش‌های فنی و حرفه‌ای
۴. مجموعه مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش
۵. اسناد بین‌المللی در مورد آموزش فنی و حرفه‌ای